

Siostrzane totalitaryzmy

Zbliża się siedemdziesiąta rocznica wybuchu II wojny światowej, zbliża się również siedemdziesiąta rocznica podpisania paktu Ribbentrop-Mołotow. Odpowiedzialnymi za wybuch II wojny światowej są hitlerowskie Niemcy i stalinowska Rosja. W okresie powojennym, aż do ostatnich dni rządów komunistycznych, wmawiano Polakom to, co wymyśliła propaganda stalinowska a co skwapliwie powielali polscy komuniści. Dzisiaj Rosyjski historyk obarcza Polskę odpowiedzialnością za wybuch II wojny światowej. Jest to typowa stalinowska propaganda z 1939 roku. Czy można postawić znak równości pomiędzy stalinizmem a hitleryzmem? Z całą pewnością tak. Historyczne wydarzenie z 23 sierpnia 1939 roku nie da się wymazać z historii. Są w Rosji osoby, które idą w zaparte w kwestii współodpowiedzialności za wybuch wojny i triumf Hitlera w jej początkowej fazie.

W latach 1919-1939 w Europie ukształtowały się dwa systemy ustrojowe, demokratyczny i totalitarny (faszyzm i komunizm). Dwa totalitarne państwa postanowiły podzielić Europę na strefy wpływów. Tragedią Rzeczypospolitej było położenie między dwoma wrogimi jej potęgami – Niemcami i Związkiem Radzieckim. W latach trzydziestych, kiedy Hitler doszedł do władzy w Niemczech, położenie to stało się jeszcze gorsze, zwłaszcza że przywódca ZSRR Stalin sprawiał wrażenie polityka nieodpowiedzialnego. Ówczesny minister spraw zagranicznych Józef Beck prowadził politykę „równego dystansu” wobec III Rzeszy i Związku Sowieckiego. Oznaczało to niewiązanie się przymierzem z żadnym z tych państw, utrzymanie pokoju oraz, na ile to możliwe, dobrych stosunków sąsiedzkich.

Od 18 stycznia do 28 czerwca 1919 roku trwała konferencja pokojowa w Paryżu. W konferencji uczestniczyło 27 państw, ale o losach Europy decydowali przywódcy czterech zwycięskich mocarstw, nazywani również Radą Czterech, prezydent Stanów Zjednoczonych Woodrow Wilson, premier Wielkiej Brytanii David Lloyd George, premier Francji Georges Clemenceau oraz premier Włoch Vittorio Orlando. Polskę reprezentowali Roman Dmowski i Ignacy Paderewski, którego zastępował czasowo współpracownik Józefa Piłsudskiego Kazimierz Dłuski. Ważną rolę podczas konferencji odegrał także ekonomista Władysław Grabski, który zajmował się sprawami gospodarczymi. Najważniejszym celem konferencji było globalne unormowanie stosunków politycznych po zakończeniu I wojny światowej oraz wypracowanie warunków pokoju z Niemcami. Jedną z najtrudniejszych do rozstrzygnięcia spraw była kwestia ustalenia granic, w tym granic Polski. Zajmowała się tym komisja terytorialna. Państwa zwycięskie nie zaprosiły na konferencję pokojową państw pokonanych, Niemiec i bolszewickiej Rosji.

W Wersalu pod Paryżem 28 czerwca 1919 roku podpisany został traktat pokojowy między państwami zwycięskiej koalicji a Niemcami. Ponadto delegacja Polska została zmuszona do podpisania traktatu o mniejszościach narodowych, nazywanego małym traktatem wersalskim. Mały traktat zobowiązywał Polskę do zapewnienia swobód mniejszościom zamieszkującym państwo polskie. Natomiast na Niemcy tego rodzaju zobowiązanie wobec mniejszości polskiej nie zostało nałożone. Po prostu małe państwa zostały zmuszone do sprawiedliwego traktowania mniejszości narodowych. Mocarstwa zachodnie uważały, że delegacja Polska stawia nadmiernie wygórowane żądania. Państwa zwycięskie nie były przychylnie nastawione do Polski, dbały one o swoje interesy a nie o interes Polski. Różniły się na ogół w wielu sprawach. Jedyne zbieżne stanowisko to sprawa Polski. Ze strony polskiej podpisy złożyli: Ignacy Paderewski i Roman Dmowski. Traktat

wersalski był w Polsce powszechnie krytykowany, a zwłaszcza traktat mniejszościowy. Polacy wówczas uznali, że zostaliśmy znieważeni. Sejm RP ratyfikował traktat wersalski wraz traktatem mniejszościowym.

Od 10 kwietnia do 19 maja 1922 roku w Genui we Włoszech obradowała międzynarodowa konferencja gospodarcza. Uczestniczyło w niej 29 państw europejskich, w tym również Polska. Udziału odmówiły Stany Zjednoczone, nie chcąc obradować wspólnie z Rosją bolszewicką. Organizatorzy konferencji dlatego zaprosili Rosję bolszewicką, aby włączyć ją w system wersalski. Konferencja genuńska zakończyła się całkowitym niepowodzeniem. Delegacje niemiecka i rosyjska wykorzystały konferencję do przygotowania dwustronnego traktatu o normalizacji stosunków politycznych i gospodarczych. W wyniku tych rozmów 16 kwietnia 1922 roku w Rapallo (koło Genui) Niemcy i Rosja bolszewicka podpisały traktat, który ustanawiał stosunki dyplomatyczne, wznawiał wymianę gospodarczą oraz współpracę wojskową. Strony traktatu anulowały wzajemne roszczenia finansowe, ponadto przyznały sobie wzajemnie klauzulę najwyższego uprzywilejowania. W Polsce traktat zawarty w Rapallo wzbudził zaniepokojenie, ponieważ wskrzesił pamięć współpracy rosyjsko-pruskiej w czasie rozbiorów. Układ został potwierdzony cztery lata później w nowym traktacie, podpisanym w Berlinie 24 kwietnia 1926 roku na 5 lat. Na podstawie protokołu z dnia 24 czerwca 1931 roku traktat niemiecko-radziecki został przedłużony na czas nieokreślony.

Niedługo po podpisaniu traktatu rozpoczęła się w ścisłej tajemnicy niemiecko-radziecka współpraca wojskowa. Władze ZSRR umożliwiły utworzenie na swoim terytorium tajnych niemieckich ośrodków badawczych i szkoleniowych tych rodzajów broni, których posiadania zakazywał Niemcom traktat podpisany w Wersalu. Powstał ośrodek szkolno-badawczy wojsk lotniczych, szkoła wojny gazowej (chemicznej), szkoła wojsk pancernych. Współpraca wojskowa skończyła się w 1933 roku po dojściu Hitlera do władzy.

W dniach od 5 do 16 października 1925 roku w Locarno (w Szwajcarii) obradowała międzynarodowa konferencja, w której udział wzięły: Francja, Anglia, Belgia, Włochy i Niemcy, a ponadto jako niepełnoprawni uczestnicy spotkania Polska i Czechosłowacja. Podczas konferencji został zawarty układ pomiędzy Niemcami a Francją i Belgią o nienaruszalności ich granic, kosztem niezagwarantowania przez uczestników konferencji granicy niemiecko-polskiej i niemiecko-czechosłowackiej. Delegacja Niemiecka oświadczyła, że nie ma zamiaru uznać ostatecznego charakteru granicy z Polską. Oczywiście nie spotkało się to ze sprzeciwem państw-sygnatariuszy traktatu wersalskiego. Układ z Locarno dawał Niemcom możliwość ewentualnej ekspansji na wschód bez sprzeciwu Francji i Anglii. A mimo to 8 września 1926 roku Niemcy zostały przyjęte do Ligi Narodów i otrzymały stałe miejsce w Radzie LN.

* * *

Już od wczesnej wiosny 1939 roku trwały tajne kontakty pomiędzy III Rzeszą a Związkiem Radzieckim. Latem tegoż roku prowadzone były w Moskwie rozmowy delegacji wojskowych, w których oprócz gospodarzy wzięła udział Anglia i Francja. Rozmowy trójstronne dotyczyły współpracy militarnej. Anglia i Francja próbowały wciągnąć ZSRR do współpracy przeciwko nazistowskiemu Niemcom. 25 sierpnia 1939 roku wobec niepowodzenia rokowań delegacje wojskowe Anglii i Francji opuściły Moskwę.

W nocy z 23 na 24 sierpnia 1939 roku w Moskwie na Kremlu, ku powszechnemu zaskoczeniu opinii międzynarodowej, w obecności Józefa Stalina minister spraw zagranicznych III Rzeszy Joachim von Ribbentrop i Ludowy Komisarz Spraw Zagranicznych ZSRR Wiaczesław Mołotow podpisali pakt niemiecko-radziecki o nieagresji na 10 lat. Wraz z układem o nieagresji został także podpisany ściśle tajny protokół dodatkowy:

W związku z podpisaniem układu o nieagresji między Rzeszą Niemiecką a Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich niżej podpisani pełnomocnicy obu stron w ściśle poufnej rozmowie omówili sprawę rozgraniczenia wzajemnych stref interesów w Europie Wschodniej. Wyniki tej rozmowy są następujące:

1. W wypadku terytorialno-politycznych przekształceń na terenach należących do państw nadbałtyckich (Finlandia, Estonia, Łotwa i Litwa) północna granica Litwy będzie zarazem granicą stref interesów Niemiec i ZSRR. Obie strony uznają przy tym zainteresowanie Litwy obszarem wileńskim.

2. W wypadku terytorialno-politycznych przekształceń na obszarach należących do państwa polskiego podział stref interesów między Niemcami a ZSRR przebiegać będzie mniej więcej wzdłuż rzek: Narew, Wisła, San. Kwestia, czy w interesie obu stron jest utrzymanie niepodległego państwa polskiego oraz jak przebiegać będą granice tego państwa, może zostać definitywnie wyjaśniona dopiero w miarę dalszego rozwoju politycznych wydarzeń. W każdym wypadku oba rządy rozważą ten problem w drodze przyjacielskiego porozumienia.

3. Jeśli chodzi o południowo-wschodnią Europę, to strona radziecka podkreśla swoje zainteresowanie Besarabią. Strona niemiecka zgłasza całkowity brak zainteresowania politycznego tym obszarem.

4. Protokół ten utrzymany będzie przez obie strony w ścisłej tajemnicy.

1 września 1939 roku o godzinie 4:45 Niemcy rozpoczęły realizację „Fall Weiss” – planu ataku na Polskę – ostrzałem Westerplatte przez pancernik „Schleswig-Holstein”. Mniej więcej w tym czasie wojska niemieckie w wielu punktach przekroczyły polską granicę. Niemiecka agresja na Polskę rozpoczęła II wojnę światową. Również 1 września do Berlina przybyła Radziecka Misja Wojskowa.

17 września w nocy o godzinie 3:00 ambasador RP w Moskwie Wacław Grzybowski został wezwany do Ludowego Komisariatu Spraw Zagranicznych Związku Radzieckiego. W siedzibie komisariatu Włodzimierz Potiomkin (zastępca ludowego komisarza spraw zagranicznych) odczytał notę ambasadorowi Grzybowskiemu podpisaną przez W. Mołotowa. Treść noty brzmiała następująco:

Wojna niemiecko-polska ujawniła wewnętrzne bankructwo państwa polskiego. W ciągu dziesięciu dni operacji wojskowych Polska straciła wszystkie swoje okręgi przemysłowe i ośrodki kulturalne. Warszawa, jako stolica Polski, już nie istnieje. Rząd Polski uległ rozkładowi i nie okazuje przejawów życia. Oznacza to, że państwo polskie i jego rząd przestały faktycznie istnieć. Dlatego też straciły ważność traktaty zawarte pomiędzy ZSRR a Polską. Pozostawiona własnemu losowi i pozbawiona kierownictwa Polska stała się łatwym polem wszelkiego rodzaju niebezpiecznych i niespodziewanych akcji, mogących stać się groźbą dla ZSRR. Dlatego Rząd Radziecki, który zachował dotychczas neutralność, nie może w obliczu tych faktów zajmować nadal neutralnego stanowiska.

Rząd Radziecki nie może również pozostać obojętny na fakt, że zamieszkująca terytorium Polski pokrewna ludność białoruskiego i ukraińskiego pochodzenia jest bezbronna i została pozostawiona własnemu losowi.

Rząd Radziecki polecił wobec powyższych okoliczności Naczelnemu Dowództwu Armii Czerwonej, aby nakazało wojskom przekroczyć granicę i wziąć pod swą opiekę życie i mienie ludności Ukrainy i zachodniej Białorusi.

Rząd Radziecki zamierza równocześnie podjąć wszelkie środki mające na celu uwolnienie narodu polskiego od nieszczęsnej wojny, w którą wepchnęli go nierozsądni przywódcy, i umożliwienie mu życia w pokoju.

Ambasador Wacław Grzybowski noty strony sowieckiej nie przyjął i w całości ją odrzucił. Jednoznacznie stwierdził, że treść noty jest niezgodna z faktami jak również z zasadami prawa międzynarodowego. Powołał się jednocześnie na wspólnotę słowiańskich

interesów wobec niemieckiego zagrożenia, przypominał, że w Wojsku Polskim, które nadal walczy z najeźdźcą niemieckim, znajdują się też Ukraińcy i Białorusini.

Argumenty ambasadora Grzybowskiego nie miały już dla strony radzieckiej żadnego znaczenia. Jeszcze w tym dniu powyższe oświadczenie (nota) Rządu Związku Radzieckiego zostało w trybie informacyjnym przekazane ambasadom w Anglii i Francji oraz innym placówkom dyplomatycznym. Mimo agresji na Polskę ZSRR kłamliwie utrzymywał, że zajmuje w toczącej się wojnie stanowisko neutralne.

Już trudną sytuację na froncie wojny polsko-niemieckiej pogorszyło jeszcze przystąpienie do wojny przeciwko Polsce ZSRR. O świcie oddziały Armii Czerwonej, podzielonej na dwa fronty – Ukraiński i Białoruski – przekroczyły granicę Polski od Połocka na północy po Kamieniec Podolski na południu. Związek Sowiecki decyzję o agresji na Polskę w literaturze nawet najnowszej argumentował w następujący sposób:

16 września rząd polski uciekł pozostawiając naród i kraj na pastwę losu. Polskie państwo burżuazyjno-obszarnicze rozpadło się. W tych warunkach rząd radziecki przedsięwziął niezbędne kroki dyplomatyczne i wojenne, żeby przeszkodzić dalszemu posuwaniu się niemieckich armii w stronę radzieckich granic [...]. Wierny swemu internacjonalistycznemu obowiązkowi rząd radziecki wydał dowództwu Armii Czerwonej rozkaz przekroczenia 17 września 1939 roku granicy państwowej celem ochrony życia i mienia ludności Zachodniej Ukrainy i Zachodniej Białorusi.

Fakty były zupełnie inne. Prezydent i rząd polski przekroczyli granicę polsko-rumuńską 17 września w późnych godzinach wieczornych (około 23:00), natomiast naczelny wódz już po północy, czyli 18 września.

28 września 1939 roku skapitulowała Warszawa. Również tego dnia Joachim von Ribbentrop i Wiaczesław Mołotow, ministrowie spraw zagranicznych III Rzeszy i ZSRR, podpisali w imieniu swoich rządów traktat o przyjaźni i granicach. W traktacie spotkania ustalono granice rozbioru Polski, które przebiegały wzdłuż rzek Pisy, Narwi, Bugu i Sanu. Tereny zajęte przez Związek Sowiecki obejmowały 201 tys. km² (okręg wileński ZSRR przekazał Litwie 29 października 1939 r.). Tereny zajęte przez Niemców obejmowały 187 tys. km². W tajnym protokole zapisano m.in., że obie strony nie będą tolerowały polskiej konspiracji na okupowanych przez siebie obszarach. W Wilnie, Białymstoku, Przemyślu, Lwowie Sowietnicy wieszali portrety Stalina i godła z czerwoną gwiazdą. Natomiast w Warszawie, Poznaniu, Krakowie Niemcy wieszali portrety Hitlera i flagi ze swastyką. Wehrmacht i Armia Czerwona w Brześciu nad Bugiem uroczysto świętowały zniszczenie, jak to nazwał Mołotow, *państwa sezonowego* będącego *bękartem traktatu wersalskiego*. Aby nadać zdarzeniu uroczystą oprawę, dwie bratnie armie, Wehrmacht i Armia Czerwona, odbyły wspólną defiladę. Prasa niemiecka przestała głosić potrzebę zniszczenia komunizmu, a radziecka przestała uważać faszystów za najgorszych wrogów proletariatu. Rozpoczęła się niewola milionów ludzi, śmierć, więzienia i wypędzenia, krew i łzy – dalsze skutki porozumienia siostrzanych totalitaryzmów.

* * *

We wrześniu 1939 roku siostrzane totalitaryzmy, faszystowskie Niemcy i komunistyczna Rosja, dokonały agresji na Polskę. W okresie międzywojennym w Europie istniały zasadniczo dwa systemy ustrojowe: demokracja parlamentarna (w tym również symboliczne monarchie) i totalitaryzm (komunizm i faszyzm).

Różnica pomiędzy totalitarną a demokratyczną formą rządów była bez olbrzymia. Natomiast różnica między formami rządów totalitarnych – czyli pomiędzy komunizmem a faszyzmem – była minimalna.

W państwach o systemie demokratycznym władza wykonawcza i ustawodawcza pochodziła z wolnych, 5-przymiotnikowych wyborów. W krajach tych istniała wielopartyjność, legalna opozycja, wolna prasa, wolność publikacji. Tak związki zawodowe jak również organizacje młodzieżowe miały różne oblicza polityczne. Armia była apolityczna, podlegająca władzy państwowej pochodzącej z wyborów. W systemie demokratycznym istniała różnorodność życia politycznego, swoboda twórczości, pluralizm kulturowy, przestrzeganie praw obywatelskich. Ideologia to autentyczna wolność, to autentyczna równość, to autentyczne braterstwo.

W krajach demokratycznych istniała gospodarka wolnorynkowa, dominowała własność prywatna w stosunkowo szerokim zakresie, ograniczony był interwencjonizm państwowy. Istniała również własność państwowa, ale tylko w wąskim zakresie. Istniejące bezrobocie było trwałą cechą rynku pracy i ważnym elementem dyscypliny pracy całego społeczeństwa. Wysoka wydajność pracy. Konsumpcja na wysokim poziomie i – co ważne – ustabilizowana, zwłaszcza w bogatszych krajach. Dostęp do szkolnictwa powszechnego możliwy dla wszystkich. Szkoły ponadelementarne dawały różne możliwości dalszego kształcenia. Niewielki procent młodzieży mógł kształcić się na elitarnych uniwersytetach, zależało to od pozycji materialnej rodziców.

W systemie totalitarnym było zupełnie inaczej. Na czele państwa stał dyktator z pełnią władzy. W totalitaryzmie mogła istnieć tylko jedna partia. W ZSRR rządzącą i jedyną partią była WKP(b) – Wsiesojuznaja Kommunističeskaja Partija (bolszewików), (Wszeczwiązkowa Komunistyczna Partia „bolszewików”). W Niemczech było identycznie, jedyną i rządzącą partią była NSDAP – Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Narodowosocjalistyczna Niemiecka Partia Robotnicza). Farsa wyborcza, aparat parlamentu bez znaczenia (w ZSRR – Rada Najwyższa, w Niemczech – Rada Faszystowska). W państwach totalitarnych brak jakiegokolwiek opozycji i całkowita cenzura. W Związku Radzieckim związki zawodowe istniały, ale były organem wykonawczym partii komunistycznej, a w Niemczech korporacyjne ZZ. W Rosji bolszewickiej jednolity ruch młodzieżowy realizujący ideologię komunistyczną, a w Niemczech organizacje młodzieżowe realizują ideologię faszystowską narodowego socjalizmu.

W państwach totalitarnych wojsko było całkowicie podporządkowane partii komunistycznej bądź faszystowskiej. Życie polityczne i kulturalne całkowicie podporządkowane partii. Niemcy i ZSRR to państwa faktycznego stanu wyjątkowego; fizyczna likwidacja przeciwników politycznych lub osadzanie ich w obozach koncentracyjnych.

Ideologia komunistyczna to walka klas i dążenie do równości społecznej. Zapewnienie równego ale niskiego minimum dla społeczeństwa, głównie dla robotników. Ideologia faszystowska, to silna władza państwowa oparta na wzorcach imperium rzymskiego, walka ras, nadludzie i podludzie. Niemcy to rasa panów.

Gospodarka w ZSRR upaństwowiona, scentralizowana, nakazowo-rozdzielcza i planowa. Brak jakiegokolwiek własności prywatnej. Rozbudowana biurokracja państwowa, na którą wpływ miała tylko biurokracja partii komunistycznej. Natomiast w Niemczech nieco inaczej; gospodarka rynkowa, ale silny interwencjonizm państwowy. Istnieje własność tak prywatna jak i państwowa, pośrednio jak w państwach demokratycznych i państwie komunistycznym. W państwie komunistycznym wszyscy pracowali, a jeśli ktoś nie miał ochoty pracować to też pracował, tylko że w obozie pracy np. na Syberii. To pełne zatrudnienie było oczywiście związane z niską wydajnością pracy i niskim postępowaniem naukowo-technicznym. Brak bodźców do zwiększania wydajności pracy. Natomiast w faszystowskich Niemczech istniało pełne zatrudnienie dzięki rozwojowi przemysłu zbrojeniowego i robotom publicznym, które służyły celom wojskowym.

Komunistyczny model konsumpcji realizowany był na bardzo niskim poziomie. Przede wszystkim wśród robotników, chłopów sowchozowych i kolchozowych oraz większej części inteligencji. Ten model konsumpcji nie pobudzał do wzrostu wydajności pracy, nie istniał mechanizm konkurencji, to powodowało brak wynalazczości. W III Rzeszy wzrostowy model konsumpcji. Elita faszystowska zyskuje najwyższy poziom konsumpcji, jakiego poprzednio nie miała. Średni poziom konsumpcji osiągnęła duża grupa ludzi pracy, która dzięki rozwojowi przemysłu zbrojeniowego otrzymała zatrudnienie. Na szybki wzrost konsumpcji miały wpływ również efekty ekonomiczne dokonanych podbojów i głodowy, niewolniczy poziom konsumpcji w podbitych krajach.

W Związku Radzieckim dostęp do szkolnictwa był powszechnie możliwy dla wszystkich. Przede wszystkim dla tej młodzieży, która dotąd takiej możliwości nie miała. Bezpłatne nauczanie we wszystkich stopniach szkół. Poziom kształcenia, zwłaszcza na wyższych uczelniach był stosunkowo niski. W przedmiotach społeczno-humanistycznych nastąpiło obniżenie poziomu nauczania. Były to raczej przedsiębiorstwa produkujące świadectwa i dyplomy. Szkoły, uczelnie, kultura były podane zmasowanej indoktrynacji, która posiadała często prymitywny i patologiczny charakter. W III Rzeszy dostęp do szkolnictwa był ogólnie dostępny. Państwo Niemieckie było zainteresowane pozyskaniem młodzieży, więc finansowało jej wykształcenie. Szeroko upowszechniany był film, książka i inne dobra kultury. Indoktrynacja za pomocą szkoły, uczelni i masowej kultury była w coraz większym stopniu nasilana i również miała charakter prymitywny i patologiczny.

Dwa siostrzane totalitaryzmy w 1939 roku nie tylko zaplanowały zniszczenie Polski, lecz także zamierzały zniszczyć Polaków, zakończyć ponadtysiącletnie dzieje naszego narodu.